

АБ ПАХОДЖАННІ КРЫЛАТАГА АФАРЫЗМА *AMĪCUS PLATO, SED MAGIS AMĪCA VERITAS*

Паходжанне шырока вядомага ў беларускай і іншых еўрапейскіх мовах афарызма *Платон мой сябар, але ісціна даражэйшая* (англ. *Plato is my friend, but truth is a better friend*; грэч. *Φίλος μὲν ο Πλάτων, φίλτατη δὲ ἡ ἀλήθεια*; іт. *Platone è mio amico, ma la verità è ancora più mia amica*; ням. *Plato ist mein Freund, doch mehr Freund ist mir die Wahrheit*; польск. *Drogi mi Platon, ale jeszcze droższa prawda*; руск. *Платон мне друг, но истина дороже*; фр. *Platon m'est cher, mais la vérité m'est plus chère encore* і інш.) вызначаецца ў даведчаных выданнях і навуковых даследаваннях па-рознаму.

Так, у фундаментальным двухтомным рускамоўным даведніку "Словарь иноязычных выражений и слов" (1981–1987) А.М. Бабкіна і В.В. Шэндыцова афарызм даецца на лацінскай мове *Amicus Plato, sed magis amica veritas*, яго крыніцай вызначаецца твор "Жыццё Арыстоцеля" александрыйскага філосафа Амонія Сакаса (III ст.), дзе "згадваецца афарызм Платона: *Сакрат мне сябар, але ісціна – большы*", але "замест імя Сакрата звычайна сустракаецца імя Платона (іншы раз згадваюцца і абодва філосафы) або імя Арыстоцеля". Трэба заўважыць, што ў даволі багатым ілюстрацыйным матэрыяле, які падаецца ў слоўніку, імя Арыстоцеля сустракаецца толькі адзін раз (разам з імем Платона), а імя Сакрата – ніводнага разу. Да таго ж мова зыходнай формы афарызма (лацінская) не супадае з мовай яго вызначанай крыніцы (грэчаская).

У аўтарытэтным даведніку "Словарь латинских крылатых слов" (1997) М.Ц. Бабічова і Я.М. Бароўскага адзначаецца, што лацінскі афарызм *Amicus Plato, sed magis amica veritas* (і яго варыянт *Amicus Socrates, sed magis amica veritas*) "узыходзіць" да старажытнагрэчаскіх філосафаў Платона (427–347 да н. э.) і Арыстоцеля (384–322 да н. э.). Аднак першы ў дыялогу "Фядон" ("*Φαίδων*") цытуе самага Сакрата: "*Вось як я падрыхтаваўся, Сіміі і Кабет, каб распачаць доказ. А вы слухайце мяне і менш думайце аб Сакраце, але больш аб ісціне; і калі выразіце, што я кажу правільна, пагаджайцеся, а калі не – пярэчце, як толькі можаце. А не дык глядзіце – я захаплюся і падману адначасова і сябе самага, і вас, а пасля знікну, як пчала, што пакідае ў ране джала*" (91, b-c). А другі ў трактате "Нікамахава этыка" ("*Нῆικα Νικομάχεια*" 334–322 да н. э.) ужо згадвае пра самага Платона: "*Лепш усё ж такі разгледзець дабро як агульнае паняцце і задацца пытаннем, у якім сэнсе пра*

яго гавораць, хоць менавіта такі пошук выклікае няёмкасць, таму што процілеглыя ідэі выказалі блізкія нам людзі [Платон]. І ўсё ж такі, напэўна, лепш – ва ўсякім разе гэта наш абавязак – дзеля захавання ісціны адмовіцца нават ад дарагога і блізкага, асабліва калі мы філосафы. Хоць і тое і другое дарага, абавязак сумленнасці патрабуе дадаць перавагу ісціне" (1, 4). Гэта дазваляе аўтарам слоўніка рабіць вывад, што "паколькі пад сябрамі тут маецца на ўвазе Платон, то адсюль і пайшла прымаўка ў яе прыведзенай лацінскай форме", а існаванне варыянта афарызма тлумачыць тым, што "каментатар Арыстоцеля Амоній ("Жыццё Арыстоцеля") падае гэта выслоўе Платона ў форме: *Сакрат мне сябар, але самы блізкі сябар – праўда*". Пры гэтым у вельмі прадстаўнічым ілюстрацыйным матэрыяле (які, дарэчы, не супадае з прыкладамі ў слоўніку А.М. Бабкіна і В.В. Шэндзяцова) варыянт з Сакратам згадваецца толькі адзін раз.

У найноўшым двухтомным даведніку "Большой словарь крылатых слов русского языка" (2009) В.П. Беркава, В.М. Макіенкі, С.Р. Шуляжковай афарызм даецца на рускай мове (са згадкай, што ўжываецца і на латыні) толькі ў адным варыянце (з імем Платона), а яго крыніцай вызначаецца раман "Дон Кіхот" ("El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha" 1605–1615) іспанскага пісьменніка Мігеля дэ Сервантэса Сааведры (1547–1616), у якім афарызм, паводле аўтараў слоўніка, фармулюецца ў цяперашнім выглядзе (дарэчы, на лацінскай мове): "*Тут у мяне выйшлі такія абставіны, з-за якіх я, бадай што, страчу ласку іх светласцей, і мне гэта непрыемна, але нічога не зробіш, бо ўрэшце рэшт мне трэба лічыцца не столькі з іх здавальненнем або незадоволенасцю, колькі з сваім уласным прызначэннем паводле вядомага выслоўя: *amicus Plato magis amica veritas*. Пішу табе [Санча Пансе] адразу на латыні ў спадзяванні на тое, што за час свайго губернатарства ты ўжо вывучыў гэту мову. Бог з табой, і да будзе яму вольна зрабіць так, каб табе ніколі не давялося ў каго б то ні было выклікаць спачуванне. Твой сябар Дон Кіхот Ламанчскі"* (том II, глава LI). У даведніку сказана, што афарызм "паходзіць са спрэчак старажытнагрэчаскіх філосафаў", і падаюцца прыведзеныя вышэй фрагменты твораў Платона і Арыстоцеля. Аўтары таксама згадваюць пра ўжыванне афарызма амаль у той жа форме, што і ў Сервантэса, у трактаце "Аб прыгнечанай волі" ("De servo arbitrio" 1525) нямецкага багаслова, філосафа і палітычнага дзеяча Марціна Лютэра (1483–1546): "*Платон мне сябар, але ісціне трэба дадаць перавагу*". З гэтага незразумела, каму сапраўды належыць аўтарства сучаснай фармулёўкі афарызма – Сервантэсу ці Лютэру (ці каму іншаму),

наколькі абодва яны жылі амаль у адзін час, але наўрад добра (а, відаць, чусім не) ведалі творы і погляды адзін аднаго.

Застаецца нявысветленым, адкуль паходзіць (і менавіта каму належыць) афарызм, калі ўзнікла яго форма *Amicus Plato, sed magis amica veritas*, калі і дзе пачаў ужывацца яго варыянт *Amicus Socrates, sed magis amica veritas*, як трапіла ў склад афарызма імя Арыстоцеля, чаму абодва варыянты афарызма не маюць старажытнагрэчаскіх прататыпаў (прыведзеная на пачатку артыкула грэчаская форма з'яўляецца перакладам з лацінскай мовы) і каму менавіта трэба аддаць першыньство ў самой фармулёўцы думкі.

Праліць святло на паходжанне афарызма магчыма шляхам дадатковага дыяхранічнага аналізу, для чаго трэба звярнуцца да зместу шырока вядомых тэкстаў як папярэднікаў Сервантэса і Лютэра, так і тых аўтараў, якія жылі пасля іх [1; 2].

Так, у антычных аўтараў яшчэ не сустракаецца афарызм у яго сучаснай фармулёўцы ні на грэчаскай, ні на лацінскай мове, хоць сама думка Платона актыўна аспрэчваецца. Параўн., напрыклад, у філасофскім творы "Тускуланскія размовы" ("Tusculanae disputationes" 45 да н. э.) старажытнарымскага палітычнага дзеяча, аратара і пісьменніка Марка Тулія Цыцэрона (106–43 да н. э.): "*Errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio quam cum istis vera sentire*" (I, XVII).

Афарызм *Amicus Socrates, sed magis amica veritas* шырока ўжываецца на лацінскай мове са спасылкай на старажытнагрэчаскіх аўтараў у шматлікіх тэкстах не пазней другой паловы XIII ст. Напрыклад, у трактате "Вялікі твор" ("Opus Majus" каля 1267) англійскага філосафа і прыродазнаўца Роджэра Бэкана (каля 1214–1294) чытаем: "*Nam Plato dicit: 'Amicus est Socrates, magister meus, sed magis est amica veritas'. Et Aristotelis dicit 'se magis velle consentire veritati, quam amicitiae Platonis, doctoris nostri'. Haec ex vita Aristotelis et primo Ethicorum, et libro Secretorum manifesta sunt*" (Pars I, cap. V). Амаль у той жа час у трактате "Каментарыі да Нікамахавай этыкі Арыстоцеля" ("Sententia libri Ethicorum" 1271–1272) італьянскі філосаф і багаслоў Фама Аквінскі (каля 1226–1274) піша: "*Quod autem oporteat veritatem praeferre amicis, ostendit hac ratione. Quia ei qui est magis amicus, magis est deferendum. Cum autem amicitiam habeamus ad ambo, scilicet ad veritatem et ad hominem, magis debemus veritatem amare quam hominem, quia hominem praecipue debemus amare propter veritatem et propter virtutem ut in VIII huius dicitur. Veritas autem est amicus superexcellens cui debetur reverentia honoris; est etiam*

veritas quiddam divinum, in Deo enim primo et principaliter invenitur. Et ideo concludit, quod sanctum est praehonorare veritatem hominibus amicis. Dicit enim Andronicus Peripateticus, quod sanctitas est quae facit fideles et servantes ea quae ad Deum iusta. Haec etiam fuit sententia Platonis, qui reprobans opinionem Socratis magistri sui dixit quod oportet de veritate magis curare quam de aliquo alio; et alibi dicit: amicus quidem Socrates sed magis amica veritas; et in alio loco: de Socrate quidem parum est curandum, de veritate autem multum" (Liber 1, Lectio 6, n. 4-5). Гэта дазваляе меркаваць, што лацінскі варыянт афарызма з імем Сакрата быў шырока вядомы сярэднявечным аўтарам і ўжо тады ўжываўся накшталт прыказкі, пра што яскрава сведчыць устойлівасць яго знешняй формы і нязменнасць яго сэнсу.

Варыянт афарызма з імем Арыстоцеля з'яўляецца пазней і ўжываецца не самастойна, а разам з імем Платона (або Сакрата). Напрыклад, у студэнцкім творы "Некаторыя пытанні філасофіі" ("Quaestiones quaedam philosophicae" 1661) англійскага матэматыка, механіка, астранома і фізіка Ісаака Ньютана (1643–1727) чытаем: "*Amicus Plato amicus Aristoteles magis amica veritas*" (I, 1).

Такім чынам, можна сцвярджаць, што крылаты афарызм *Платон мой сябар, але ісціна даражэйшая* паходзіць з твораў невядомых лацінскіх аўтараў-каментатараў Платона і Арыстоцеля, шырока ўжываўся як інтэрнацыяналізм на лацінскай мове ўжо ў Сярэднявеччы (відаць, як прыказка), першапачаткова меў два варыянты (з імем Сакрат і з імем Платон), з якіх больш старажытным быў першы, але актуальным да нашага часу застаўся толькі другі.

Літаратура

1. *Guerlac, H. Amicus Plato and Other Friends* / H. Guerlac // *Journal of the History of Ideas*. – 1978. – Vol. 39. – № 4 (Oct.-Dec.). – P. 627–633.
2. *Tarán, L. Amicus Plato, sed magis amica veritas: From Plato and Aristotle to Cervantes* / L. Tarán // *Antike und Abendland*. – 1984. – Bd. XXX. – S. 93–124.